

Надія КРАСНЯНСЬКА
(Запоріжжя, Україна)

УДК : 94 (477.72) : 283/289 „1945/1964“

Протестантські громади Херсонщини у 1940–1960-і рр.

Південна Україна ще з другої половини ХІХ ст. почала відігравати роль центру формування та поширення протестантських громад в Україні. Херсонська область була типовим осередком у цьому відношенні. Тут діяли громади баптистів, п'ятидесятників та адвентистів. Розвиток протестантизму був мало дослідженим явищем у нашій історії. Громади цих віросповідань перебували в антагоністичних відносинах з партійно-державними структурами. Саме тому вивченням їхньої діяльності ніхто не займався. На сьогодні ситуація з дослідженням суспільних умов діяльності протестантських осередків в Україні мало в чому змінилась. Значною мірою це стосується й історії розвитку протестантських громад на Півдні України та на Херсонщині зокрема.

Метою цієї статті є висвітлення динаміки і трансформації структури протестантських громад; виявлення специфіки їх взаємовідносин з суспільством та органами влади у післявоєнний період.

Об'єктом нашого аналізу будуть найбільш впливові громади, що діяли на Херсонщині, а саме: баптистські, п'ятидесятницькі та адвентистські. Кожна з них мала у цьому регіоні своєрідну історію, велику кількість послідовників, сформовану структуру, яка базувалась на принципах демократизму, широкій автономії громад та значної самостійності у прийнятті управлінських рішень. Предметом аналізу є динаміка протестантських осередків, взаємовідносини їх з радянським суспільством.

Джерельною базою статті є матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань, Державного архіву Херсонської області, зокрема, фонди: Уповноваженого Ради у справах релігійних культів

при Раді Міністрів СРСР по УРСР (ЦДАВО України), ЦК Компартії України (ЦДАГО України), Уповноваженого Ради у справах релігій по Херсонській області (Державний архів Херсонської області).

Станом на 1945 р. у Херсонській області було зареєстровано 37 громад євангельських-християн баптистів (ЄХБ), 3 громади християн віри євангельської. У місті – 1 громада ЄХБ, 1 – старообрядців та 7 громад християн віри євангельської у Олександрівському та Генічеському районах – 2 та 5 відповідно [1, арк. 23].

Вказані громади були зареєстровані як такі, що почали діяти у різний період – з 1910 по 1941 рр. [2, арк. 12]. Тому на кінець Другої світової війни вони мали вже сформовану структуру, значну кількість прихильників та діяли у рамках існуючого законодавства. У плані роботи уповноваженого Ради у справах релігійних культів за 1945 р. передбачалось, що: “реєстрації підлягають усі діючі релігійні громади в незалежності від того, коли почали діяти, були зареєстровані, де проводять релігійні обряди – в молитовних будинках, в арендованих приватновласницьких будівлях або навіть у домах самих віруючих...” [3, арк. 5].

Такі нормативні вимоги діяли насправді не довго. Також необхідно звернути увагу на факт публічності та того, що було у секретних постановках і дійсно впроваджувалось у життя. Адже радянська влада після війни завжди декларувала віротерпимість та свободу совісті при фактичному переслідуванні та подальшому закритті протестантських громад.

У 1946 р. до уповноваженого у справах релігій по Херсонській області надійшли заяви на реєстрацію 29 громад ЄХБ та 3 громад адвентистів сьомого дня. Таким чином, чисельність релігійних осередків на Херсонщині помітно зростала у післявоєнний період [2, арк. 6].

У 1951 р. у листуванні уповноважено у справах релігійних культів по Херсонській області з республіканським керівництвом констатувався факт збільшення кількості віруючих у громадах ЄХБ у різних регіонах, зокрема у промислових. Проте це стрімке зростання на початку 50-х рр. ХХ ст. було загальмовано. У 1952 р. вийшло таємне розпорядження уповноваженого у справах релігійних культів УРСР щодо відносин органів влади з протестантськими культурами. У пунктах 2 та 3 цього документу зазначалось – “рішуче та активно розгорнути конкретну політико-масову роботу серед населення регіону, особливо у тих місцях, де релігійні формування існують та діють... Проводити

спостереження за діяльністю зареєстрованих релігійних громад, обмежувати їх...” [14, арк. 112].

Використовуючи ці настанови, шляхом контролю за діяльністю протестантських громад, державним органам вдалось спочатку встановити а потім і обмежити стрімку динаміку релігійних організацій.

У звіті уповноваженого у справах релігійних культів по Херсонській області за 1953 р. констатувалось: – “вивчаючи рух ЄХБ в області, слід відмітити, що у районі будівництва Каховської ГЕС та Південноукраїнського каналу зосереджуються великі маси робітників, які все активніше вступають у громаду ЄХБ. Існує тут одна громада, але вона стрімко росте – у 1945 р. нараховувала 45 членів, 1950 р. – 77, а у 1952 р. – 127” [15, арк. 204].

Політика контролю та наступного обмеження діяльності релігійних організацій суттєво позначилась на ставовищі протестантських громад. Велика їх кількість була закрита. Посилюються процеси, що були характерні для всієї релігійної сфери України – укрупнення громад через закриття невеликих. Проілюструємо це конкретними даними. Так, у 1946 р. на Херсонщині існувало 40 громад ЄХБ. У них налічувалось 1490 віруючих. Станом на 1959 р. залишилось діючими лише 17 громад з кількістю віруючих – 1498 осіб [5, арк. 19].

Наведені цифри дають підстави стверджувати, що наповнення громад збільшувалось, не дивлячись на зменшення чисельності релігійних осередків. Зменшення кількості громад вказує на продовження антирелігійної політики влади, яка шукала будь-яких підстав для ліквідації общин, їх штучного об’єднання та укрупнення.

Причини державного курсу на зменшення числа релігійних громад мали пояснення. Насамперед, великі громади краще піддавались контролю, ніж дрібні та незареєстровані. Такий курс давав змогу тотального контролю, економії часу і коштів. У певну громаду надсилали наглядача, який отримував заробітну платню, пільги і мав надсилати щомісячні звіти щодо діяльності общини. Примусове укрупнення громад давало, таким чином, більш якісний результат для вищих органів нагляду – Уповноваженого у справах релігійних культів по УРСР – одразу отримував звіти по областях, а не по кожній громаді [15, арк. 123].

Віруючим така політика була неприйнятною. Особливо негативно вона відобразилась у сільській місцевості. Адже об’єднували громади, що знаходились на відстані 8–10 км. одна від одної. Таким чином, у післявоєнний період дії влади залишалися антирелігійними.

Уповноважений у справах релігійних культів по УРСР І.Д. Назаренко, ще у березні 1950 р., надаючи характеристику протестантським громадам, зауважував про існування тенденції до об'єднання громад. При цьому він констатував, що органи влади ефективно перешкождали зазначеній тенденції, ведучи до того, щоб громади “задохнулися на корені”. Громади, що налічували лише офіційно зареєстровану “двадцятку”, або меншу кількість членів, знімалися з реєстрації, а їхні члени не приєднувались до інших общин офіційно. Громади переставали діяти. Подальші клопотання віруючих зберегти та дозволити реєстрацію релігійних осередків ігнорувались, навіть при збільшенні чисельності віруючих [14, арк. 57–64].

Таким чином, заходами державних структур на Херсонщині лише з 1948 по 1949 рр. було закрито 10 громад ЄХБ [1, арк. 23]. Ці процеси набирають обертів у кінці 50-х – у першій половині 60-х рр. ХХ ст. коли на зазначеній території залишилось 16 протестантських громад.

Суспільство все більше підпадало під вплив атеїстичної пропаганди, яка роками вживлювалась в суспільну думку. Дедалі більше віруючих протестантів почали на собі зазнавати перешкод, ініційованих владними структурами. Місцеві органи влади не могли не звертати увагу на масові скарги та протести християн.

У документі з промовистою назвою “Листування з райвиконкома про атеїстичну роботу серед віруючих та лояльне відношення до них”, який було виявлено у фонді уповноважено у справах релігійних культів по Херсонській області за 1952 р., наводяться цікаві факти з реального, буденного життя протестантів і невіруючих, їхні взаємовідносини [7, арк. 10].

За некоректне та грубе відношення з віруючими письмово попередили голову колгоспу Асканія Нова.

Голова колгоспу та його помічник, не маючи на те ніяких прав, почали вимагати та перевіряти документи громади ЄХБ на дозвіл її діяльності, погрожували закрити молитовний будинок. Вони всіляко ображали та погрожували віруючим. Знайшовши винних у проведенні незаконного, незареєстрованого зібрання віруючих у приватному будинку, вони наклали штраф згідно зі статтею 19 кодексу про податки.

Всі ці дії з боку голови колгоспу були визнанні державними органами як незаконні. У результаті представникам влади – голові колгоспу та його помічнику винесли лише письмову догану [7, арк. 12–16].

Показовим і масовим явищем стало звільнення громадян з роботи через релігійні переконання. Намагалися знайти інші підстави для офіційного звільнення, але рідко це вдавалось. Приналежність до зареєстрованої громади негативно впливала на роботу віруючого, робила її декларованою: протестантові практично неможливо було отримати вищу освіту, керівну посаду, високий професійний розряд, публічну подяку та матеріальну винагороду за працю, хоча “сектанти” вирізнялися дисциплінованістю, ретельним виконанням обов'язків.

Наприклад, у 1951 р. пресвітер громади ЄХБ с. Широке Херсонської області Білоус К.І. був викликаний разом з віруючими у м. Скадовськ в райвиконком, де йому погрожували та ображали. Він же був нагороджений орденом за працю та не одноразово отримував премії [8, арк. 7].

Резонансною була справа у Нижньому Рогачику у 1959 р., результати якої розглядались у Москві. Голова Ушкальського колгоспу Бишевський В. І. та директор Нижньо-Рогачикської школи Шевченко І.Д. приїхали до молитовного дому та пригнали воза і почали забирати майно молитовного будинку – кафедру, лави, вимагаючи звільнити приміщення. Вони змушували школярів ламати замок на дверях молитовного будинку, але їхні матері – члени громади не допустили це зробити. Після цього голова колгоспу та директор школи почали вимагати фінансових звітів та грошей – зібрали 120 карбованців [9, арк. 12].

Такі випадки були масовими. Органи місцевої, обласної влади закривали очі на такі грубі порушення, лише констатуючи їх у своїй звітній документації. Звільнених за релігійні переконання осіб на роботу ніхто не поновлював. Винуватцям цих незаконних звільнень – радянським чиновникам, висилали лише попередження та догани.

Свавільля преставників влади на місцях залишалось непокараним. Місцеві активісти-атеїсти також намагались перешкоджати служінню та задоволенню релігійних потреб віруючих.

В тому ж селі Нижній Рогачик у березні 1960 р. громадянка Ема, яка проживала біля молитовного будинку ЄХБ, під час служіння неодноразово виносила на вулицю програвач з посилювачем та ставила навпроти дверей молитовного будинку. На численні прохання та зауваження віруючих вона відповідала образами та погрозами. Коли члени громади поскаржились владі, то висновок був один – конфлікт позиціли як результат неправильно поставленої вихивної роботи серед населення. Конкретних дій владою не було вжито [9, арк. 17].

На початку 60-х рр. ХХ ст. кількість скарг від членів протестантських громад значно збільшується. У цілому так звана “відлига” в суспільно-політичному житті не поліпшила становища релігійних організацій. Спрощене тлумачення офіційною ідеологією релігійного феномену як пережитку минулого обґрунтувало відповідну політику. Це виявилось у масовій антирелігійній кампанії, що розгорнулася в країні на рубежі 50 – 60-х років.

Атеїзована частина населення почала ще різкіше сприймати наявність протестантських молитовних будинків у селах чи містах свого проживання. У 1966 р. у с. Підстепове, Цюрупинського району знищили молитовний будинок, всі речі, які були у ньому [10, арк. 16].

Демонстрація бездіяльності влади та безкарність порушників яскраво проявилась у випадку, що стався у с. Приморське. Неодноразово жителі села намагались знищити молитовний будинок шляхом підпалу. Двоє юнаків спочатку запалили дах – цю пожежу вдалось ліквідувати. Через декілька днів невідомі пролізли у вікно та склали усі лави, кафедру, інші речі посередині кімнати і підпалили. Цю пожежу зупинити не вдалось.

Уповноважений у справах релігійних культів по Херсонській області Сухий С. у своєму звіті за 1966 р. зазначав – “населення цього села обурилось на віруючих та часто з боку деяких мешканців чути образи у сторону віруючих... Вважаю, що це результат неправильної атеїстичної роботи на місцях” [10, арк. 34–36].

Нижче у цитованому документі зазначався ще один випадок. Директор Сокологірської школи Степанкевич В.О. зайшов посеред служби до молитовного будинку ЄХБ та почав кричати: “Я вас усіх терпіти не можу, чого ви тут дурман проповідуете!?”

Владні органи не присікали дій невіруючих громадян, проводячи лише в деяких випадках бесіди та роз’яснення. При виникненні конфліктної ситуації між членами громади та атеїстами – потреби останніх задовольняли набагато частіше, а віруючі залишались без будівель, дозволів на збори та переереєстрацію.

Навесні 1959 р. усім уповноваженим у справах релігійних культів областей з Києва розіслали інструктивного листа № 58. У ньому наполягалось на поліпшенні інформаційної роботи Уповноважених, зокрема: негайному повідомленні партійних органів про всі факти активізації діяльності громади; виявленні осіб, яких священослужителі залучали до роботи виконавчих органів церкви; виявленні робіт-

ників і службовців релігійних організацій, які незаконно підлягали профобслуговуванню та іншим пільгам [16, арк. 125–129].

Влада щільно контролювала всі сторони життя громад. Про це свідчить зміст документації, яка велась щодо “двадцятки” громади: місце проживання її членів, роботи, паспортних даних; контролювалось листування пресвітерів, облік майна громад, і особливо – списки осіб, які подали заяви на хрещення. У 1960 – 1961 рр. у Херсоні було подано 45 таких заяв. Дозволили охреститись лише 24 віруючим – здебільшого людям похилого віку, не допускаючи до громади молодь [12, арк. 74].

Ще один інструктивний лист до уповноважених у справах релігійних культів обласного рівня, виданий у червні 1959 р., стосувався розгляду клопотань про відкриття церков. У ньому ставилось завдання: домогтись, щоб “клопотання про відкриття церков зменшились, а згодом і цілком припинились...”. У цьому листі йшлося також про те, що у церквах, які занепали, “під добре продуманими пиводами не слід допускати направлення... постійних і тимчасових священиків”, а потім знімати з обліку такі громади. В документі вимагалось припинити добродійну діяльність, зокрема надання віруючим допомоги грошима чи в якийсь інший спосіб, організацію допомоги дітям [15, арк. 96].

Початок 60-х рр. відзначився посиленням переслідувань євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, представників інших церков.

Таким чином, державні органи влади від найвищих до місцевих повністю контролювали протестантські громади. Уніфікація та нищення усього релігійного життя, розпочата ще у 30-і рр. ХХ ст., знайшли своє продовження у другій половині 50-х – на початку 60-х років ХХст., набираючи більш завуальованих форм.

Усі постанови та розпорядження, які надходили з Москви до уповноваженого у справах релігійних культів по УСРР, а від нього до обласних уповноважених – мали чітку мету щодо зменшення та укрупнення протестантських громад, встановлення повного контролю над ними.

Херсонські громади протестантів також значно скоротили свою кількість при зростанні чисельності віруючих, діяли в повній залежності від влади, яка контролювала кожний їхній крок. З 40 громад, що були зареєстровані у 1946 р., залишається лише 16 на 1964 р.

Релігійне життя, гальмоване атеїстичними заходами держави, втрачало динаміку. Невіруючі громадяни нерідко ображали віруючих, чинили опір їх діяльності, звільняли протестантів з роботи, робили

доноси. Це було закономірним проявом масової пропаганди та агітації, яка протягом багатьох років підбурювала населення проти віруючих. Останні в свою чергу значно скорочують свою соціальну діяльність.

Взаємовідносини між владою, протестантами та суспільством стають напруженими та переростають у відкрите протистояння. Створюється стереотип “сектанта” - замкненої, обмеженої та фанатичної людини, який негативно впливає на суспільну думку і сьогодні.

Джерела та література:

1. Державний архів Херсонської області (ДАХО) – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 217.
2. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 242.
3. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 216.
4. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 256.
5. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 270.
6. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 252.
7. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 255.
8. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 258.
9. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 273.
10. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 293.
11. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 294.
12. ДАХО. – Ф. 3727. – Оп. 1. – Спр. 283.
13. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 23. – Спр. 9.
14. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 213.
15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2741.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5908.

Надія Краснянська (Запоріжжя, Україна). Протестантські громади Херсонщини у 1940–1960-і рр.

У статті розкривається динаміка протестантських громад на Херсонщині у повоєнний період. Аналізуються питання взаємовідносин релігійних осередків, влади та суспільства, факторів скорочення громад, трансформацій їх організаційної структури.

Ключові слова: громада, протестантизм, динаміка, взаємовідносини, державна політика.

Надежда Краснянская (Запорожье, Украина). Протестантские общины Херсонщины в 1940–1960-е гг.

В статье раскрывается динамика протестантских общин на Херсонщине в послевоенный период. Анализируются вопросы взаимоотношений

религиозных сообществ, государства и общества; факторов сокращения общин, трансформаций их организационной структуры.

Ключевые слова: община, протестантизм, динамика, взаимоотношения, государственная политика.

Nadija Krasnyanskaya (*Zaporizhzhia, Ukraine*) **Protestant communities of Kherson region in 1940–1960 s.**

In the article opens up the dynamics of protestant communities on Kherson in a post-war period. The questions of mutual relations of religious associations, state and society are analysed; factors of reduction of communities, transformations of their organizational structure.

Keywords: community, protestants, dynamics, mutual relations, public policy